

UDK 028-053.6(497.5)

Dijana Sabolovic-Krajina

ČITATELJSKE NAVIKE TINEJDŽERA U HRVATSKOJ

TEENAGERS' READING HABITS IN CROATIA

(Referat priopćen na 8. europskoj konferenciji o čitanju održanoj u Malmou, Švedska, od 2. do 4. kolovoza 1993.)

SAŽETAK

U radu su prikazani rezultati nekoliko manjih istraživanja koja se bave čitateljskim navikama tinejdžera tj. korisničke populacije od 13 do 19 godina. Istraživanja su provedena između 1987. i 1993. godine, a zajedničko im je isticanje važnosti škola i knjižnica na formiranje i ispoljavanje čitateljskih interesa i navika mladih. Usprkos inicijalnom, pionirskom karakteru ovakvih istraživanja u nas, dobiveni rezultati otkrivaju neke aspekte karakteristične za tinejdžersku kulturu čitanja u Hrvatskoj.

SUMMARY

The results of some smaller investigations dealing with the teenagers' reading habits in Croatia are presented. Investigations were carried out between 1987 and 1993. Their common feature is underlining the influence of schools and libraries on forming of teenagers' reading interests and habits. In spite of the initial, pioneering feature of these investigations their results depict some important aspects of teenagers' reading culture in Croatia.

O znanstvenom pristupu fenomenu čitanja

Za razliku od mnogih zemalja, u Hrvatskoj ne postoje ustanove koje bi se sustavno i stalno bavile teorijskom dimenzijom čitanja (1). Usprkos širokim mogućnostima znanstvenog istraživanja te pragmatičkim zahtjevima sredine, interes za izučavanje čitanja kao predmeta posebne discipline u nas je tradicionalno marginaliziran (2).

Međutim, ne može se reći da interes za znanstveni pristup fenomenu čitanja uopće ne postoji, jer neke ustanove u Hrvatskoj poduzimaju povremena istraživanja o čitanju. Tako je izvjestan broj znanstvenih istraživanja proveden na odsjecima za književnost, pedagogiju, psihologiju ili knjižničarstvo pri sveučilištima. Istraživanja o čitanju provedena su i u nekim hrvatskim knjižnicama. No, govoreći općenito, ti su naponi sporadični i u većini slučajeva ovise o individualnim interesima istraživača. Može se reći da u nas ne postoje konzistentni programi, odnosno zajednički naponi da se problematika čitanja razumije u cijeloj njenoj kompleksnosti (3).

Iako u nas ne postoji znanstvena disciplina o čitanju, kao ni sistematično istraživanje čitanja, zanimanje za probleme čitanja u Hrvatskoj javlja se još šezdesetih godina 19. stoljeca (4). Prvi radovi o čitanju javljaju se u kontekstu potrebe za narodnim prosvjećivanjem i uglavnom su pedagogijskog značaja. Obrađuju problem metoda učenja čitanja, a javljaju se u Napretku, najstarijem hrvatskom pedagoškom časopisu.

O istraživanjima čitanja djece i mladeži

Istraživanje čitanja djece i mladeži ima svoje korijene u najstarijim radovima o čitanju u nas. Od toga vremena pa do danas taj se interes kretao od potrebe za pukim opismenjanjem, preko masovno-medijske, multimedijске informatičke pismenosti, kao i od različitih obrazovnih i didaktičkih škola čitanja pa do suvremenih istraživanja o recepciji čitanja. Istraživanja o čitateljskim interesima mladih postaju u nas češća od šezdesetih godina ovog stoljeća kada dolazi do jačeg prodora tzv. neknjižne kulture i to prvenstveno televizije. Prioritet čitanja dolazi u pitanje, jer ne postoje čvrste navike čitanja ni među odraslima ni među mladima (5).

Pored televizije, drugi znak prodora masovne kulture u hrvatsko društvo pojavljuje se na tržištu knjiga koje preplavljuje komercijalna, popularna literatura. Mlada čitateljska populacija pokazuje veliki interes za ovu vrstu literature. Nakon burnih pedagoških, socioloških i književno-kritičkih polemika sedamdesetih godina, teorijske diskusije osamdesetih i devedesetih godina poprimaju objektivni ili čak afirmativni karakter prema ovom području čitateljskih interesa.

Rezultati novijih istraživanja o čitateljskim navikama mladih

Čitateljske navike mladih, odnosno tinejdžera (populacija od 13 do 19 godina) dugo su bile "skrivena" tema unutar istraživanja o životu mladih u nas, tj. njihovih kulturnih potreba, slobodnog vremena ili vrijednosnih stavova (6).

Unatrag nekoliko godina provedeno je nekoliko manjih, međusobno neovisnih istraživanja koja u prvi plan stavljaju upravo čitateljske navike mladih (7). Usprkos njihovu inicijalnom i pionirskom značaju, ta istraživanja otkrivaju neke aspekte koji karakteriziraju tinejdžersku kulturu čitanja u Hrvatskoj, stavljajući je u kontekst sociokulturnog okruženja.

Istraživanja, čije rezultate ovdje želimo iznijeti, provedena su između 1987. i 1993. godine. Budući da su različito metodološki opremljena, da se razlikuju u naglašavanju problema i u odabiru dobnih granica populacije tinejdžera koju ispituju, ova se istraživanja mogu tek uvjetno uspoređivati. Zajedničko im je stavljanje čitateljskih interesa i navika mladih u socio-kulturni kontekst, odnosno eksplicitno ili implicitno isticanje važnosti škole i knjižnica, kao dva najvažnija kanala preko kojih društvo utječe na formiranje i očitovanje čitateljskih navika mladih. Općenito, rezultati spomenutih istraživanja stvaraju sliku o čitateljskim interesima i navikama tinejdžera u nas s obzirom na njihova socio-demografska obilježja (spol, dob, obrazovnu razinu, obiteljsku situaciju), a u zavisnosti od: 1) slobodnog vremena, 2) interesa, 3) ukusa, 4) opskrbe knjigama, te 5) uloge školskih i narodnih knjižnica u razvijanju čitateljskih interesa i potreba.

1. Čitanje unutar slobodnog vremena

Pojedina istraživanja ukazuju na oscilacije u rangiranju čitanja kao sadržaja korištenja slobodnog vremena. Po jednim je čitanje knjiga, a po nekima čitanje časopisa na prvom mjestu, da bi po drugima čitanje kao sadržaj slobodnog vremena bilo rangirano poslije gledanja televizije, slušanja glazbe, bavljenja sportom ili druženja s prijateljima.

Moguće je zaključiti da tinejdžeri čitaju usprkos popularnosti neknjižnih medija. U istraživanju Mirne Vaupotic-Murati, provedenom među mladim tinejdžerima do 14 godina starosti, iskazana je izvjesna razlika među spolovima. Naime, 53.1% djevojčica čita redovito u svoje slobodno vrijeme, 46.9% čita povremeno, a nikada ne čita 0%. Suprotno tome, čak 28% dječaka nikada ne čita knjige, ponekad čita knjige njih 60%, a redovito ih čita samo 10%. Većina dječaka provodi slobodno vrijeme baveći se sportom.

2. Čitateljski interesi

a) Čitateljski motivi

Prema dobivenim rezultatima, obvezno ili prisilno čitanje pojavljuje se kao rijedak motiv. Prevladava potreba za čitanjem.

b) Čitateljski izbor

Beletristika je najčitanija vrsta literature; mladi tinejdžeri daju prednost književnosti za djecu i mlade. Prema žanru, najpopularnije su pustolovne, detektivske i ljubavne priče, zatim popularno-znanstvena literatura, dok je poezija na periferiji čitateljskih interesa tinejdžera.

U spomenutom istraživanju Mirne Vaupotic-Murati pokušalo se utvrditi daju li mladi tinejdžeri prednost knjigama ili stripovima. Rezultati su pokazali da 73% djevojčica daje prednost čitanju knjiga, dok nasuprot tome, 76% dječaka više voli čitati stripove. Prema školskom uspjehu, 73% odličnih učenika više voli čitati knjige, dok lošiji učenici, njih 75% od ispitanice populacije, daje prednost stripovima. Prosječni učenici čitaju podjednako knjige i stripove. U odnosu na profesiju roditelja primijećuje se da djeca visokoobrazovanih roditelja radije čitaju knjige, dok djeca radnika radije čitaju stripove.

U istraživanju Dijane Sabolović-Krajina, koje je uz tinejdžere između 14 i 19 godina uključilo i zaposlenu mladež do 27 godina, došlo se do zanimljivih rezultata. Četrnaestogodišnjaci koji polaze završni razred osnovne škole, isto kao i tinejdžeri između 15 i 18 godina koji pohađaju obrtnička usmjerenja srednje škole, daju prednost čitanju popularne literature i stripova. Oni koji pohađaju gimnaziju, kao i zaposlena mladež, također vole ovu vrstu literature, ali ipak daju prednost lijepoj književnosti. Moguće je zaključiti da kritičnost prema sublitteraturi ili trivijalnoj literaturi raste sa starošću, ali također i s vrstom, širinom i kvalitetom obrazovanja.

Istraživanje M. Vaupotic-Murati pokazuje pak da školski uspjeh približava čitateljske interese i motive bez obzira na školu koju ispitanici pohađaju.

c) Autori koji se čitaju

Rezultati istraživanja su pokazali da tinejdžeri čitaju autore unutar obvezne školske lektire i popularnu literaturu (A. Christie, H. Robbins, M. Jurić-Zagorka, H. Courths-Mahler itd.). Općenito gledajući, interesi onih koji pohađaju gimnaziju su širi i raznolikiji od onih koji pohađaju obrtničke škole.

d) Intenzitet čitanja

Rezultati se razlikuju od istraživanja do istraživanja, no svi ukazuju da mladi tinejdžeri čitaju više nego stariji. U usporedbi s tinejdžerima, zaposlena mladež čita manje. Potreba za čitanjem opada nakon škole, što je posljedica promjene načina života,

kao i nerazvijenih navika čitanja. R. Escarpit, francuski teoretičar koji se bavio sociologijom knjige, također je istakao nečitanje kao problem odraslih.

3. Čitateljski ukusi

Rezultati svih istraživanja, koja su razmatrana, ukazuju da tinejdžeri najčešće čitaju knjige koje im preporučuje prijatelji. Rijetko diskutiraju o knjigama s roditeljima, a to može biti indikativno za vrednovanje čitanja u obitelji (8). Osim toga, više se u obzir uzimaju neformalna mišljenja nego ona koja daju učitelji ili knjižničari. Utjecaj drugih medija, posebice televizije, također postoji. Prema dobivenim rezultatima, taj utjecaj mogao bi biti veći, kada bi se općenito više pozornosti u javnom životu posvećivalo i čitanju.

4. Opskrbljivanje knjigama

Rezultati istraživanja pokazuju da kupovina knjiga nije vrlo raširen način pribavljanja knjiga. Posuđivanje knjiga iz knjižnica, kao i posuđivanje od prijatelja, najrašireniji je način dolaženja do željenih knjiga. Tinejdžeri su, nakon djece, najbrojniji korisnici knjižnica - većina mladih tinejdžera koristi školske knjižnice, dok stariji pohađaju i narodnu knjižnicu. U usporedbi s tinejdžerima, zaposlena mladež radije posuđuje knjige od prijatelja i, podjednako, kupuje i posuđuje knjige iz knjižnica. Ovi podaci mogu potvrditi rezultate nekih istraživanja provedenih u drugim sredinama, koji ukazuju da školska populacija najviše čita zbog školskih obaveza, ali i s razloga što ima više slobodnog vremena.

a) Kupovanje knjiga

Kao što je već rečeno, kupovanje knjiga je najrjeđi način da se dođe do knjiga. Prema rezultatima istraživanja D. Sabolović-Krajina iz 1987. godine, 37,8% tinejdžera nije kupilo ni jednu knjigu godišnje. Nažalost, ne postoje podaci o trenutnoj situaciji. Ipak, s visokom vjerojatnošću može se reći da bi taj postotak danas mogao biti i viši s obzirom na pad standarda u Hrvatskoj.

b) Kućne knjižnice

Rezultati već spomenutog istraživanja iz 1987. godine ukazuju na postojanje manjih kućnih zbirki knjiga - u većini slučajeva do 50 svezaka (23,6%), dok svega u 2,2% slučajeva iznosi 300-400 svezaka, sadržavajući uglavnom beletristiku. Prema ovim rezultatima, obiteljske knjižnice kao znak obrazovne i kulturne razine svojih vlasnika, kao i njihovog materijalnog statusa, uglavnom su malobrojna privilegija.

5. Korištenje knjižnica

Sva istraživanja čije rezultate ovdje iznosimo posebno mjesto daju odnosima tinejdžera kao čitatelja prema knjižnicama. Uloga knjižnica u opskrbljivanju korisnika knjižnom gradom i zadovoljavanju njihovih čitateljskih interesa, potreba i želja izražava utjecaj društva na području čitateljske kulture. Stoga je zanimljivo iznijeti neke znakove percepcije tinejdžera kao korisnika bibliotečnih usluga. Premda većina rezultata ukazuje na visok stupanj zadovoljstva uslugama knjižnice, njihove primjedbe su važnije. Oni predlažu i zahtjevaju općenito više literature u školskoj knjižnici te raznolikiju literaturu za rekreacijsko čitanje ili čitanje u slobodno vrijeme (stripove, pustolovne, detektivske i ljubavne romane), raznolikije časopise, više sekundarne literature itd.

Odgovori ispitanika o sadržajima koje preporučuju u radu školske knjižnice otkrivaju aktivni i kreativni pristup tinejdžera školskoj knjižnici. Uz knjige i časopise, oni zahtjevaju video kasete, kompjutore, organiziranje natjecanja u knjižnici, postojanje školskog literarnog foruma itd. Sve te sugestije korespondiraju sa suvremenom knjižničnom teorijom o školskoj knjižnici kao multimedijskom, kulturnom i informacijskom središtu školskog života, a ne samo mjesta gdje se posuđuju knjige. Tinejdžeri zahtjevaju proširene sadržaje i u narodnoj knjižnici, prije svega, posuđivanje videokaseta i ploča, više znanstvenih knjiga i priručnika, knjige na stranim jezicima, obavijesti o zbivanjima u lokalnoj zajednici itd.

Zaključak

Uzevši u obzir prethodno navedene ograde, moguće je iz prikazanih rezultata istraživanja dobiti opći uvid u čitateljske navike mladih u Hrvatskoj. Koliko će se one mijenjati ovisi od mnogobrojnih mikro i makro momenata. Najvažniji su, prema našem mišljenju, oni na koje utječe društvo svojom prosvjetno-kulturnom politikom. Nepobitna je činjenica da upravo podizanjem standarda knjižnica i škola, društvo može najdjelotvornije utjecati na čitateljsku kulturu pučanstva, prije svega svojih najmlađih članova. Komplementarna tome je briga za organiziran, konzistentan i sustavni teorijski pristup čitanju, koje može na vrijeme otkriti probleme i uputiti na njihovo rješavanje.

BILJEŠKE

1. U mnogim zemljama istraživački centri koji se bave fenomenom čitanja uglavnom rade pri nacionalnim knjižnicama (npr. u Madarskoj postoji Centar za bibliotečnu znanost i metodologiju pri Nacionalnoj biblioteci Szechenvi, a pri Nacionalnoj biblioteci Poljske Institut za knjigu i čitatelje) ili se takvi centri osnivaju pri sveučilištima (npr. u Americi je to Nacionalni centar za istraživanje čitanja pri Sveučilištu u Marvlandu) ili se radi o nezavisnim institucijama (npr. u Danskoj je to Institut za edukacijska istraživanja, a u Rumunjskoj Institut pedagoških znanosti).

2. O nedostatku interesa za proučavanje čitanja kao posebne znanstvene discipline kod nas, pisao je Danko Plevnik, između ostalog u Hrčku, 1992, br. 1, str. 6-7 ("Moja legološka iskustva") te u Informatologiji, 25, 1993, br. 3-4, str. 45-46, (Uvod "Gradi za bibliografiju proučavanja čitanja u Hrvatskoj i ostalim južno-slavenskim zemljama (osim Bugarske) 1862-1990.").
3. Osnivanje Hrvatskog čitateljskog društva krajem 1991. g. (kao nacionalne podružnice Međunarodne čitateljske udruge sa sjedištem u Newarku, SAD) te pokretanje glasila Hrčak, kojemu je cilj fokusirati pozornost javnosti na probleme čitanja, moglo bi biti poticajno za sređivanje različitih interesa u proučavanju i istraživanju čitanja. Pritom su Razvojna služba Nacionalne i sveučilišne biblioteke te Katedra za bibliotekarstvo pri Filozofskom fakultetu u Zagrebu potencijalni istraživački centri fenomena čitanja u nas, tim više što ove institucije već imaju istraživačke rezultate na ovom području.
4. Kretanje interesa za čitanje u Hrvatskoj može se pratiti u već spomenutoj "Gradi za bibliografiju za proučavanje čitanja u Hrvatskoj i ostalim južnoslavenskih zemljama (osim Bugarske) 1862-1990." // Informatologia 25(1993), br. 3-4, str. 45-58., i to prema pojedinim istraživačkim područjima : aksiološkijskom, andragozijskom, biblioterapeutskom, defektolozijskom, fiziolozijskom, izdavalačkom, književno-teorijskom, knjižničarskom, kulturno-povijesnom, metodolozijsko-istraživačkom, pedagozijskom i sociolozijskom.
5. Usp. Mesić, D. Development in Reading in Croatia. IFLA General Conference, Stockholm 1990.
6. Usp. npr. Ilišin, V. et al. Kultura radničke omladine - prilog istraživanju položaja, vrijednosti i aktivnosti mladih radnika u SR Hrvatskoj.- Zagreb : Centar društvenih djelatnosti SSOH, 1986. ili Jerbić V. Značaj slobodnog vremena u životu djece i omladine. // Umjetnost i dijete 2(1971), str. 68-78.
7. Usp. Sabolovid-Krajina, D. Neki aspekti čitalacke kulture mladih. // Vjesnik bibliotekara 32(1989), 71-94.; Baršić-Schneider, Ž. Anketa o radu knjižnice ičitaonice Samobor. Samobor 1990.; Ivanović, M. Anketa u knjižnici "Galženica", Velika Gorica, 1990.; Zanze, A. Učenik - knjiga i knjižnica : diplomski rad. Zagreb, Odsjek za bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta, 1991.; Vaupotić-Murati, M.: Čitalacki interesi učenika i školska biblioteka : diplomski rad. Zagreb, Odsjek za bibliotekarstvo Filozofskog fakulteta, 1992.; Jagačić-Borić, J.: Čitanje u kontekstu kulturnih potreba : pismeni rad za stručni ispit. Zagreb 1993.
8. O (ne)čitanju u obitelji, kao i cijelom nizu problema povezanih s čitateljskim navikama djece i mladeži usp. Kolodziejska, J., Luckham, B. Reading habits of children and youth (in various countries). IFLA General conference Moscow 1991.